

A tájékoztatók moszkvai továbbképző központja egyébként hatalmas fejlesztésnek néz elébe. 1979/80-ban már 6500 tájékoztató továbbképzéséről fog gondoskodni. Ez nem utolsó sorban azáltal válik lehetővé, hogy az intézetnek számos filiáléja és konzultációs pontja létesül Szovjetunió-szerte (Leningrád, Kiev, Novoszibirszk, illetve Jereván, Alma-Ata, Vladivosztok). Az 1980-ig szóló fejlesztési terv ezen kívül egy sor képzésmódszertani, tantervfejlesztési és jegyzetkiadási feladatot tartalmaz. Ezáltal nemcsak a Szovjetunióban fog korszerűsödni a tájékoztatók képzése és továbbképzése, hanem - a példaadás révén - az NTMIR többi tagországában is.

A tájékoztató munkakör új szakmai profilja a számítógépes szolgáltatásokat nyújtó információs központokban

EGYHÁZY Tiborné - KOVÁTS Zoltán

Az informatika elméletének és gyakorlatának oktatói számára rendezett nemzetközi szimpoziumon (Moszkva, 1975. dec. 9-12.) elhangzott előadás.

Magyarországon elsőként a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára jutott a számítógépes szolgáltatásokat nyújtó információs központok sorába a kémia területén szervezett, a Chemical Abstracts Condensates adattárra alapított számítógépes SDI szolgáltatás megszervezésével. A számítógépes szelektív információterjesztésre alapított szakirodalmi szolgáltatások a hagyományos módon szervezett egyetemi könyvtár tevékenységére épülnek.

A gépesített információszolgáltatást 1971-ben vezettük be. Előtte a könyvtár munkastilusában már megkezdődött az az átalakulás, amelyet a régi hagyományosan passzív gyűjtés és rendelkezésre bocsátás helyett a felhasználók igényeinek fokozottabb figyelembevételével és körültekintőbb, aktívabb kielégítésével jellemezhetünk leginkább. Ezzel a megállapítással szeretnénk kihangsúlyozni azt a körülményt, hogy véleményünk szerint hatékony tájékoztatói tevékenységet csak megfelelő dokumentumgyűjteményre, vagyis klasszikus értelemben vett könyvtári állományra alapítva lehet végezni.

Az információs központ és a régi értelemben vett könyvtár között tehát elsősorban a könyvtár dolgozóinak, a könyvtárosoknak a munkastilusa jelenti a különbséget. A Veszprémi Egyetemi Könyvtár dolgozói olyan kollektívát alkotnak, akik vállalták az olvasók: egyetemi oktatók és hallgatók, a kutatásban és műszaki fejlesztésben dolgozó vegyészek és mérnökök szakirodalmi igényeinek kielégítését oly módon, ahogy az a szakemberek munkáját legeredményesebben elősegíti, ahogy az számukra leginkább biztosít idő- és munkamegtakarítást.

Az olvasók különféle csoportjaival fenntartott állandó szoros kapcsolat alapján az egyetemi könyvtár olvasóinak információs igényei az alábbiakkal jellemezhetők:

- A megfelelő információk kiválasztása céljából biztosítsa a könyvtár a szakma teljes világirodalmának áttekintését lehetővé tevő szelektív információterjesztő eszközök használatát.

- Biztosítsa a könyvtár az előbbi eszközök segítségével összeállított bibliográfia valamennyi tételének rendelkezésre bocsátását, tekintet nélkül arra, hogy abból mi található a könyvtár saját állományában és mi az, amit könyvtárközi kölcsönzés útján kell beszerezni. A beszerezett dokumentumokat lehetőleg közvetlenül olvasható másolatok formájában bocsássa a könyvtár az olvasók rendelkezésére.

- Amennyiben a rendelkezésre bocsátott dokumentum szövege az olvasó számára ismeretlen nyelven íródott, biztosítsa a könyvtár az idegen nyelvű szövegnek az állam nyelvére történő lefordítását is.

- A teljes világirodalom áttekintése alapján kiválasztott dokumentumok maradéktalan és az olvasó számára érthető nyelven történő rendelkezésre bocsátása ne tartson megengedhetetlenül hosszú ideig, ami a könyvtár saját állományának rendelkezésre bocsátása esetén csupán percekben, míg a könyvtárközi kölcsönzés útján beszerezendő dokumentumok esetében legfeljebb hetekben kifejezhető nagyságrendű lehet.

A VVEKK a fenti követelményeket megközelítő szintű szolgáltatásait a kémia és kémiai technológia területén nem csupán saját dolgozói és hallgatói számára biztosítja, hanem a Veszprémben és Veszprém környékén működő kémiai profilu kutató intézmények és ipari üzemek műszaki fejlesztési laboratóriumában dolgozó mérnökök számára is. Az elmúlt években ez a regionális tevékenység országos szintű szolgáltatássá fejlődött, amire a tudományos szakkönyvtárak együttműködését szabályozó miniszteri rendelet is kötelezi a könyvtárat. A vonatkozó 1968-ban kelt 131. sz. Művelődésügyi miniszteri rendelet a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtárát bizza meg a Magyar Népköztársaság területén működő kémiai profilu szakkönyvtárak tevékenységének összehangolásával, továbbá a kevésbé fejlett szakkönyvtárak saját erőből nem teljesíthető információs igényeinek kielégítéséhez való segítségnyújtásával.

A tájékoztató munkakör ellátására ilyen körülmények között csak a szakterületen felsőfoku végzettséggel, vegyész vagy vegyészmérnök diplomával rendelkező személy alkalmas. Feladata a számítógépes szelektív információterjesztő módszerek bevezetése előtt a következőkben volt összefoglalható:

- A primér és szekunder források ismerete és tájékoztatás nyújtása a referenzs művek, referáló folyóiratok és táblázatos művek használatához. Annak ellenére, hogy a felsorolt feltáró eszközök használatára vonatkozó utasítás mindegyik műben megtalálható, sőt használatukat különféle utmutatók részletesen ismertetik, a helyszínen történő személyes tájékoztatást és bemutatást ezek többnyire nem képesek helyettesíteni.

- Az eszközök használatának általános ismertetésén kívül igen sok esetben kéri az olvasók a könyvtár vegyész tájékoztatójának segítségét konkrét feladataik megoldásához: egy-egy faktográfiai adat megkereséséhez vagy egy újonnan indítandó téma retrospektív irodalmának összeállítása esetén a retrospektív irodalomkeresés stratégiájának kialakításához.

Már a gépesített szakirodalomfigyelő szolgálat bevezetése előtt is részt vett a VVE könyvtárának vegyész tájékoztatója az egyetem hallgatói számára miniszteri rendelettel előírt szakirodalmi ismeretek oktatásában. Az oktatás elméleti részéhez csatlakozó gyakorlat lényegében az előbbieken ismertetett

feltáró eszközök használatának gyakorlati bemutatását, az orosz, angol, illetve német nyelvű referáló lapok indexeinek valamint a különböző táblázatos és referenzs művek használatának bemutatását jelentette.

A tájékoztató könyvtáros előbbieken vázolt elvi illetve gyakorlati segítségnyújtása nem jelenti azt, hogy az egyetemi könyvtár magára vállalná a bibliográfiák összeállításának teljes feladatát és az azok helyességéért viselendő felelősséget. Nem vállalja ezt a könyvtár abból a megfontolásból, hogy a legmagasabb szintű kémiai végzettséggel rendelkező könyvtáros sem képes az egyetem széles profiljában folyó kutatások valamennyi részterületén, a megkívánt tudományos színvonalon megismerni a témát, számon tartani a laboratóriumi munkában aktuálisan felmerült szempontokat annak érdekében, hogy a kutatást hatásosan támogató, megfelelő szintű és összetételű bibliográfiát legyen képes összeállítani. Könnyebben megtanulja a vegyész, a téma művelője az irodalomkereséshez szükséges alapvető informatikai, könyvtári ismereteket, mint a könyvtáros a tájékoztatásért hozzá forduló kutatók szakmai ismereteit, az érdemi tudományos tájékoztatáshoz szükséges színvonalon. Helyesebb tehát, ha a kutató személyesen végzi a bibliográfia összeállítását, tanulmányozza a kívánt irodalom kiválogatását és maga viseli érte a felelősséget.

A könyvtár álláspontján nem változtat a Számítógépes Kémiai Szakirodalomfigyelő Szolgálat bevezetése sem. Igaz, hogy a felhasználók hetenként kész bibliográfiát kapnak a Számítógépes Kémiai Szakirodalomfigyelő Szolgálattól, de ez olyan mértékben lesz felhasználható, amilyen mértékben a felhasználó fáradságot vett magának a téma pontos megfogalmazására, illetve folyamatos javítására. A könyvtár tájékoztató szakembere a profil megfogalmazásához csupán technikai segítséget nyújt, a kapott bibliográfia használatáért a felelősséget ezzel nem vállalja magára.

A bibliográfiai adatok használhatóságának elbírálása is az olvasó feladata és a könyvtár még szakképzett vegyész munkatársa utján sem szól bele, hogy mit kíván az olvasó a kapott bibliográfia alapján teljes terjedelmében megismerni, mi az, amit belőle helyesnek, relevánsnak elfogad. A bibliográfiai adat relevanciájának elbírálása mindenképpen tartalmaz szubjektív elemeket, de ha ez a szubjektivitás nem küszöbölhető ki, akkor az legyen a felhasználó szubjektív véleménye és nem a szolgáltatást nyújtó könyvtár munkatársáé.

Lássuk ezután, hogy a Számítógépes Kémiai Szakirodalomfigyelő Szolgálat bevezetése következtében mennyiben módosul a könyvtár tájékoztató munkakört betöltő vegyész munkatársának tevékenysége.

- Segítséget nyújt a számítógépes SDI szolgáltatás igénybe vevője számára kutatási témájának a számítógép, a keresőprogram és az adattár szerkezetéhez igazodó keresőprofilja megszerkesztéséhez. Ez többnyire közvetlen megbeszélés, személyes konzultáció utján történik.

- A keresőprofil megszerkesztése után kapott kísérleti bibliográfiák értékeléséhez is segítséget kell nyújtania a felhasználóknak oly módon, hogy egyrészt segít a bibliográfia egyes tételeinek relevancia szempontjából történő megítélésében, másrészt összehasonlítja a gépi bibliográfiát a hagyományos, manuális úton készült bibliográfiával, annak eldöntése céljából, hogy nem maradt-e ki valami a gépi úton készült irodalomjegyzékből.

- A hiányzó, illetve irreleváns irodalmi adatok ismeretében módosítja az eredeti search profile-t a felhasználó kívánságának és utmutatásának megfelelően. A search-profiloknak a felhasználó értékelése, bírálata alapján

történő módosítása folyamatos elfoglaltságot jelent a tájékoztató munkatárs számára és a kereső profiloknak bizonyos fajta karbantartásában nyilvánul meg.

- A számítógépes szolgáltatás adminisztrációja és fejlesztése bizonyos adatok gyűjtését és nyilvántartását is megköveteli. A Chemical Abstracts-tel kötött szerződés előírja találatonként, utólagos elszámolás alapján 1 \$cent kiadói jogdíj befizetését. Ennek következtében hitelesített füzetben vezetnünk kell a hetenként elért találatok számát. A számítógép gépóradijának kiegyenlítése céljából továbbá vezetnünk kell a kérdések megfogalmazásához felhasznált fogalmak számát ugyancsak hetenkénti bontásban. Mindezeket az adatokat a felhasználóknak kiküldendő számlák összeállításában is felhasználjuk. A szolgáltatás továbbfejlesztését segítik a relevanciára vonatkozó adatok, amelyeknek összegyűjtése ugyancsak a tájékoztatót végző könyvtáros feladata.

- Végül - bár bizonyos fokig adminisztratív - de a szolgáltatás folyamatossága szempontjából rendkívül fontos szervezői tevékenységet jelent a szolgáltatás folyamatosságának biztosítása. Ez magában foglalja a heti szalagok nyomon követését, a Vámhivatalhoz való beérkezéstől kezdve, a leltári nyilvántartásba vételen keresztül, a konvertálásra és a számítógépes központhoz való továbbításán át, a bibliográfiák visszaérkezéséig és azoknak a felhasználókhoz való továbbításáig. Mindez igen sok ember közreműködését jelenti és minden egyes állomás egy újabb lehetséges hibaforrást rejt, amelynek folyamatos kiküszöbölése ugyancsak a szolgáltatás szervezőjének, jelen esetben a létesített szolgáltatást szervező könyvtár tájékoztató munkatársának a feladata.

Mindezek a feladatok sem szóban, sem írásban nem részletezhetők annyira, hogy annak alapján bárki zökkenőmentesen, azonnal hasonló számítógépes információszolgáltatást tudjon szervezni és üzemeltetni.

Ezt a tény ismerte fel a NOVEX Vállalat, amely szellemi termékek: szabadalmak és know-how-k forgalmazására alakult. A NOVEX vállalat a VVEKK számítógépes szolgáltatását és a szolgáltatás szervezésével kapcsolatos ismereteket, valamint a számítógép keresőprogramját know-how-ként hirdette meg. Az elmúlt év során sikeres üzletkötést is bonyolított le ezzel kapcsolatban. A NOVEX-szel kötött szerződés alapján a know-how-t vásárló könyvtár néhány hónap alatt üzembe tudta helyezni és meg tudta indítani - ugyancsak a kémiai szakterületen létesített - saját számítógépes SDI szolgáltatását. A NOVEX utján beszerzett keresőprogram és szervezési ismeretek segítségével a számítógépes SDI szolgáltatás megszervezéséhez és folyamatos működtetéséhez általában szükséges 2-3 év kb. ugyanennyi hónapra rövidült.

A számítógépes információszolgáltatásokat alkalmazó könyvtár tájékoztató munkakörének megismérése után lássuk, hogy mivel kellett a tájékoztató feladatkört ellátó szakkönyvtárosnak hagyományos könyvtáros illetve vegyész szakismereteit kiegészíteni ahhoz, hogy megfeleljen a gépesítés következtében megváltozott követelményeknek.

- Meg kellett ismerkednie a gépi adatfeldolgozás alkalmazásával és szervezésének gyakorlati problémájával, ami bizonyos gépesítési-automatizálási, illetve rendszerszervezési alapismeretek elsajátítását jelenti.

- A profilok megszerkesztéséhez szüksége volt a matematikai logika és programszerkesztés alapelveinek és főbb vonásainak megismerésére.

- Harmadszor: elkerülhetetlenül szüksége volt az alkalmazott adattár, a Chemical Abstracts Condensates szerkezetének részletekbe menő megismerésére és az abban végrehajtott változások folyamatos nyomonkövetésére.

- Negyedszer: a profilszerkesztés munkájához szüksége van különböző segédletek ismeretére, amelyeket az adattár szerkesztősege bocsát a felhasználó információs központok rendelkezésére, mint például az un. User's Guide, a szógyakoriság jegyzékek és szinonima szótárak. A User's Guide a matematikai logika szabályainak alkalmazását mutatja be a profilszerkesztés feladatában. A szógyakoriságjegyzék arra ad felvilágosítást, hogy az adattárban tárolt szövegben előforduló egyes kifejezések milyen gyakorisággal fordulnak elő, tehát alkalmazásuk az információkeresés eredménye szempontjából milyen hatásokkal várható.

- Ugyancsak fontos megismernie a hazai és külföldi tájékoztató intézmények szolgáltatásait és tevékenységét a hazai számítógépes szolgáltatás kiegészítése és továbbfejlesztése céljából. Hasznos tudnia például, hogy milyen külföldi intézményekben rendelhető gépesített retrospektív irodalomkeresés, vagy milyen szakterületen működnek on-line terminálok bekapcsolását vállaló adatbankok, stb. Ugyancsak a fejlesztés szempontjából fontos a kereskedelmi forgalomba kerülő gépi adattárak fizikai jellemzőinek és előfizetési díjának ismerete. Ezeket az adatokat közvetlenül és legilletékesebben a különböző adattárakat gyártó cégek prospektusaiból és hirdetéseiből ismerheti meg, de kaphatók könyvkereskedelmi forgalomban erre vonatkozó adatokat tartalmazó gyűjteményes munkák is.

- Végül a gépesített tájékoztató szolgáltatásban dolgozó munkatársnak bizonyos közgazdasági alapismeretekkel is kell rendelkeznie a számítógépes szolgáltatás költségtényezőjének és hatásfokának elbírálása céljából.

A vázolt kiegészítő ismeretek megszerzése céljából a VVEKK vegyész diplomával rendelkező tájékoztató munkatársa néhány évvel ezelőtt 2, 5 éves számítógépes adatfeldolgozó tanfolyamot végzett és jelenleg rendszerszervező szakmérnöki tanfolyamon vesz részt a munkájához szükséges ismeretek továbbfejlesztése céljából. Az adattár szerkezetére a külföldi információs központok tevékenységére és a számítógépes szolgáltatás gazdasági jellemzőire vonatkozó ismeretek megszerzése céljából a könyvtárba beérkező prospektusok és hirdetések adataira van utalva. Ezek felhasználása és a belőlük merített információk beépítése a gépesített szolgáltatásokat nyújtó információs központok tájékoztató munkatársainak szakmai ismeretanyagába mindeddig csak céltudatos és aktív önképzés útján volt lehetséges, ezzel foglalkozó szaktanfolyam tudomásunk szerint sem belföldön sem külföldön nincsen. A tájékoztató munkakörnek a gépi információs szolgáltatások bevezetése következtében szükséges bővülése tehát egész sor olyan ismeret pótlását és kiegészítő megszerzését teszi szükségessé, amelyek semmiféle rendszeres oktatás keretében mai napig nem szerezhetők meg, hanem kizárólag a szervező könyvtáron belül, az érintett munkakörben dolgozó munkatársak egyéni ambíciójától és leleményességétől függő mértékben sajátíthatók el.

Végezetül azt kívánjuk megjegyezni, hogy a tájékoztató munkakör új profilja a VVE sajátos körülményei között létrejött változások eredménye, amelyeknek sablon-szerű átvétele semmiképpen sem helyeselhető. Más információs központban való alkalmazásuk csak a leg gondosabb kritikával és a helyi körülményekhez való alkalmazásuk után ajánlható.